

Отже, насильство над дітьми в сім'ї – це широкий за обсягом предмет дослідження, який включає різні види поведінки батьків чи опікунів, інших родичів. Жорстоке поводження з дітьми і зневага їхніх інтересів можуть мати різні види і форми, але їх наслідок завжди наносить серйозний відбиток на здоров'я і соціалізації дитини, нерідко несе загрозу її життю або навіть смерть.

Проблема насильства над дітьми та його наслідків займає важливе місце серед інших актуальних проблем психолого-педагогічної науки і вимагає пильної уваги, нових дослідницьких програм, оригінальних методологічних підходів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 № 2789-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fam-center.at.ua/load/28-1-0-40>.
2. 10 невідомих фактів про насильство в сім'ї : Спільний проект ЄС та ПРООН презентував результати нового дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravotoday.in.ua/ua/press-centre/publications/pub-63>.
3. Джеймс Хіл: В Україні проблема насильства над дітьми нікого не цікавить [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?dzheymys_hil_v_ukrayini_problema_nasilstva_nad_ditmi_nikogo_ne_tsikavit&obje ctId=1281656.
4. Насильство в сім'ї в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://obuch.com.ua/pravo/339/index.html>.
5. Щербина-Прилука В. Насильство над дитиною як соціально-психологічна проблема [Електронний ресурс] / В. Щербина-Прилука. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/927/94>.

Мар'яна Нич,

психолог,

Всеукраїнський благодійний фонд «Запорука»

ВПЛИВ МІГРАЦІЇ НА ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ. ЧИННИКИ, ЯКІ СПРИЧИНЯЮТЬ НАСИЛЛЯ

У статті висвітлено практику соціально-психологічної роботи Всеукраїнського благодійного фонду «Запорука» з дітьми мігрантів та їх сім'ями. Подано психологічні чинники впливу міграції на психологічне здоров'я дитини, які можуть розцінюватися як непряме насилля над дітьми; модель роботи для підтримки та розвитку дітей мігрантів відповідно до їх вікових особливостей.

Mariana Nych

IMPACT OF MIGRATION ON PSYCHOLOGICAL HEALTH OF CHILDREN. FACTORS WHICH CAUSE VIOLENCE

The article provides information on practical psychological activity of Ukrainian National Charitable Foundation "Zaporuka" with children of migrants and their families. It outlines the psychological factors of migration impact on psychological health of the child that might be regarded as indirect violence against children. The entry describes a model of work to support and develop the migrants' children according to their age particularities.

Сьогодні, за різними експертними оцінками, поза межами України перебуває від 1,5 до 7 млн. українських мігрантів. За даними Голови Державної міграційної служби, станом на листопад 2012 року кількість українських трудових мігрантів – два з половиною мільйони [1]. Із січня 2010 року до червня 2012 року 1,2 млн. осіб, тобто 3,4% населення у віці від 15 до 70 років, працювали чи шукали роботу за кордоном, згідно з результатами дослідження, здійсненого Державною службою статистики України та Інститутом демографії та соціальних досліджень в рамках проекту, фінансованого ЄС та впроваджуваного МОП і МОМ [4, с. 4].

Міграція з України до Італії є одним з основних коридорів зовнішньої міграції з України наприкінці 90-х років минулого –початку цього століття. Мігранти з Західного регіону України, включно з Львівщиною, активно представляють цей міграційний вектор [3]. Характерною рисою міграції до Італії, на відміну від загального статевого розподілу мігрантів з України [5], є її переважно жіноче обличчя (понад 75%) [2]. І кожен момент в процесі явища міграції має свої чинники впливу як на дитину, так і на кожного члена сім'ї та родини.

Сучасна міграція є явищем глобального світу, яке ставить нові виклики перед сім'ями, суспільствами двох держав. Попри усі позитиви (реалізація свободи пересування, діалог культур, професійний обмін та ін.), міграція пов'язана зі значними негативними явищами (торгівля людьми, розпад сімей, виїзд з країни талановитих людей, а почасти, свого роду, насилля над дітьми, які зовсім не хочуть жити без батьків, але змушені приймати ці обставини). Міграційні потоки зупинити неможливо. Однак необхідно їх спрямувати у русло, за яких буде шануватися гідність особи, свобода вибору, можливість самореалізації.

Серед цінностей, створених людством за десятки тисяч років, сім'я є однією з найбільших. На жаль, міграційні процеси, що почалися в Україні в 90-х роках ХХ ст. і тривають досі, мають свої негативні чинники, які позначаються на родинних зв'язках і впливають на традиційно міцні українські сім'ї. Коли хтось з родини мігрує за кордон, то важкі випробування неминуче лягають на всю сім'ю. Незадоволені потреби, розлука, розчарування, стрес, з якими зустрічається сам мігрант, безпосередньо впливають на чоловіка чи дружину, особливо їхніх дітей, і несуть велику небезпеку для родинного життя.

А розпочинається все від несформованого, неусвідомленого прийняття рішення щодо міграції одного з батьків (чи обох) стосовно дитини. Коли батьки, начебто хочуть вберегти дитину від передчасних хвилювань і не повідомляють, не готують її до такого важкого випробування, як міграція (життя на відстані), то можна вважати, що тим самим вони не залишають дитині права вибору, не рахуються з її думкою, потребами, відчуттями, а це, свого роду, непряме психологічне насилья, яке має свої наслідки.

Враховуючи, що насильство – це примус і шкода (збиток), які відбуваються проти волі того, на кого спрямовані, а жодна дитина не хоче жити без батьків, можна стверджувати, що таке поведіння батьків не обмежується насильством, а є ширшим поняттям. Адже воно не завжди умисне, свідоме, може не зачіпати права й свободи дітей, але при цьому може не задовольняти потреби й інтереси дітей [6].

Довга відсутність батьків в щоденному житті дитини позначається на її емоційному стані. Особливо гостро відчуває дитина відсутність матері, внаслідок чого виникає загроза виникнення синдрому (сукупність симптомів) емоційної депривації, що є результатом браку істинної стійкості у житті людини, позбавленої в дитячому віці належної емоційної підтримки, яку неможливо компенсувати за рахунок подарунків чи фінансового забезпечення. Сім'ї, у яких емоційна депривація має форму ігнорування, коли батьки або особи, які їх замінюють, не проявляють любові до дітей, мало спілкуються з ними, емоційно не стимулюють певні форми поведінки дітей, не цікавляться успіхами в навчанні, друзями, навіть їхньою безпекою, є прикладом патогенного батьківського виховання. Більшість батьків, які чинять психологічне насильство над дітьми, зазвичай не визнають цього, тому що просто наслідують досвід власних батьків, або живуть під впливом обставин. Із часом проблема емоційної депривації поглиблюється й може набути форми психологічного насильства чи іншого виду жорстокого поведіння з дітьми [6].

А високий рівень тривожності, образи, озлобленість, часті зміни психоемоційних станів можуть провокувати до попадання дитини як жертви вчинення над нею насильницьких дій з боку оточення (компанії однолітків та ін.) або ж вчинення насилья самою дитиною як помсти, викиду образи, безвиході та невміння дати раду собі з сильними емоціями.

Не маючи достатнього життєвого досвіду, діти потребують постійної підтримки, можливості звернутися до когось за порадою. Вони можуть не бачити перспектив для себе та не мають мотивації застосувати зусилля для того, щоб стати повноцінними членами суспільства. Будучи тривалий час без батьківської опіки, діти та молодь мають недостатньо відповідної компетенції, щоб закінчити навчання та працювати по якійсь спеціальності у майбутньому. Цю допомогу повинні надавати ті люди, котрі відповідають за їх розвиток та виховання: педагоги, психологи, соціальні педагоги, рідні.

Завданням нашого фонду є, в першу чергу, захистити права українських родин в процесі міграції. Велику увагу ми приділяємо роботі з потенційними мігрантами, зокрема з особами, які мають дітей (батьків), на прийняття усвідомленого рішення щодо міграції стосовно дітей та кожного члена родини; опрацьовуємо психологічні впливи міграції на дитину, самого мігранта, подружжя, родину, щоб мінімізувати негативи, зняти психоемоційне напруження та роздратування.

Від'їзд матері/батька чи їх обох за кордон викликає надмірні переживання у дитини і негативно впливає на її психоемоційне здоров'я. Дитину охоплюють:

- хвилювання і страхи перед вибором: дозволити матері/батькові їхати чи ні;
- роздратованість на себе (можливе самозвинувачення, що «через мене» батьки змушені їхати), або на батьків, які залишають її;
- відчуття незахищеності;
- відчуття власної неповноцінності;
- відчуття самотності тощо.

Часті зміни настрою, поява негативних думок, які можуть перерости у погані вчинки, відхилення від норм та правил поведінки, звідти – агресія, підвищений рівень конфліктності, або навпаки – замкненість, що переростає у депресивний стан.

У дітей, які живуть тривалий час у розлуці з батьками, не може сформуватися поняття про повноцінну модель сім'ї.

Робота з дітьми мігрантів вимагає перегляду усталених стосунків і стереотипів: батьки є – і водночас фізично вони відсутні в спільному просторі з дитиною. Особливо вразливою дитина з сім'ї мігрантів є у питаннях формування позитивної моделі сімейного життя, виховання, профорієнтації, громадського, трудового і морального виховання, оскільки приклад батьків часто показує негативні зразки для

наслідування. Робота з дітьми трудових мігрантів не вкладається сьогодні в жодну модель і технологію виховання, вимагає пошуку інших, інноваційних шляхів і моделей роботи. При цьому слід враховувати, що кожна дитина, кожна сім'я потребує індивідуального підходу, аналізу ситуації та пошуку шляхів виходу з проблеми.

То ж ми говоримо про серйозні соціальні виклики, можливо, не завжди до кінця, розуміючи наскільки серйозні і приховані загрози таїть в собі зовнішня міграція з України. Однак це явище досі глибоко не проаналізоване, не підготовлені на національному і місцевому рівнях фахівці для роботи з дітьми трудових мігрантів, відсутня відповідна нормативно-правова база. Але час на очікування минув, і всі небайдужі долучаються до цієї справи, впроваджуючи зміни з низового рівня.

Роботу з дітьми мігрантів у місті Львові та Львівській області психолог Всеукраїнського благодійного фонду «Запорука» проводить відповідно до вікових особливостей: молодший шкільний вік, підлітки та юнаки. Ми не відокремлюємо дітей трудових мігрантів від їх однолітків, а працюємо також і з їх соціальним оточенням [7]. Реалізуємо програму розвитку емоційно-вольової сфери з наступними темами: «Вироблення навиків групової взаємодії», «Впевненість у собі», «Віра у свої сили», «Формування почуття довіри», «Вивчення власного «Я», «Самоаналіз», «Розвиток самоусвідомлення, самосприйняття, самовираження», отримані знання закріплюємо практичними ігровими заняттями. Програма розвиваючих занять для учнів молодшого/середнього шкільного віку має на меті розвиток в учнів творчих здібностей, формування комунікативних навичок, розвиток емоційного світу та вольових навичок. Курс передбачає розвиток в учнів, у міру їхніх можливостей, навичок спілкування і самоконтролю та вміння використовувати отриманий досвід у навчальній діяльності та життєвих ситуаціях. Важливою умовою для успішної реалізації цілей даної програми є створення атмосфери взаємної довіри, розуміння, невимушеності, творчого пошуку.

Для підліткового та юнацького віку проводимо тренінги: «Довіра, спілкування та взаєморозуміння», «Конфлікти: причини виникнення та шляхи вирішення». До найбільш помітних змін у поведінці підлітків після від'їзду батьків слід віднести пропуски занять без поважних причин, зниження успішності у навчанні, неслухняність. Дитина може ставати агресивнішою, скоювати дрібні правопорушення, піддаватися впливу, бути втягнутою до негативних явищ молодіжного середовища. Як правило, такі діти замкнені, мало кому довіряють. Це може спричинювати конфліктність у взаємовідносинах як з дорослими (вчителями, фактичними опікунами тощо), так і з однолітками.

Причинами таких змін у поведінці підлітків, як вважають експерти, є брак уваги до життя дітей та турботи про них, зміни життєвих цінностей, неможливість звернутись за порадою до батьків, нестача батьківської ласки.

В основі нашої моделі лежить комплексний підхід до вирішення проблеми. Ми переконані, що якісний результат можливо отримати лише у випадку поєднання ліній «дитина» – «її оточення» (тобто фактичний опікун, найближчі друзі, родичі, педагоги). Використовуючи наявний досвід фахівців у сфері міграції, зокрема і навчально-методичну літературу, затверджену Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України [7], наш психолог за підтримки колег з італійської партнерської організації – НУО «Солетерре – стратегії миру», Мілан), розробила модель роботи з дітьми трудових мігрантів.

Фахівці, які працюють з дітьми мігрантів, повинні підтримати їх соціальну адаптацію (реінтеграцію) та покращити соціальну безпеку дітей з родин мігрантів. Ці діти мають дуже сильну потребу у стабільності і відчутті захищеності, яка не задовольняється через те, що батьки не проживають разом з дитиною. Цю допомогу повинні надавати, в першу чергу, ті люди, котрі за своїм службовим обов'язком безпосередньо взаємодіють з дитиною, соціальним оточенням дитини, сім'єю та педагогічним колективом, а саме – шкільні психологи і соціальні педагоги. На жаль, попри видані накази Міністерства освіти і науки України «Про соціально-педагогічну та психологічну роботу з дітьми трудових мігрантів» (№ 865 від 28.12.2006 р.), «Про організацію і проведення соціально-педагогічної роботи з дітьми трудових мігрантів у 2008 році» (№ 1176 від 25.12.2007 р.), мало які загальноосвітні заклади дотримуються їх виконання в повному обсязі.

В рамках моделі роботи з дітьми мігрантів, психолог ВБФ «Запорука» проводить роботу з шкільними психологами та соціальними педагогами. Робота ведеться в формі бесід, під час яких обговорюються проблеми міграції загалом чи конкретної дитини мігранта зокрема, а також шляхів вирішення цих проблем. До цієї роботи долучаються класні керівники.

Результатом систематичної роботи стало усвідомлене сприйняття сформованими командами вчителів шкіл проблематики дітей мігрантів та їх фактичних опікунів, а також активна участь в згаданій роботі. Разом з тим, частина педагогічного персоналу і надалі притримується стереотипу про дітей трудових мігрантів, як забезпечених та безтурботних дітей, що знижує ефективність роботи.

Відповідно до сформованої моделі роботи ми проводимо зустрічі з батьками / та іншими фактичними опікунами дітей мігрантів. Виправдали себе лекції «Основи психологічного розвитку та потреб дітей трудових мігрантів», а також тренінгові заняття «Підтримка та зміцнення родинних взаємин». При кожній зустрічі наголошуємо про важливість спілкування між рідними на відстані, що зближує їх і зміцнює сімейні

взаємини, дає можливість власного розвитку та росту, вирішення проблемних ситуацій. Консультуємо членів сімей трудових мігрантів безпосередньо під час та після спілкування з мігрантом (наприклад, за допомогою Skype-зв'язку).

Ніхто і ніщо, окрім батьків не може дати дитині повноцінне щасливе життя. Усі ми тільки можемо підтримувати, бути іноді поряд, слухати та допомагати. Кожній матері і кожному батькові хочеться, щоб їхня дитина була гарною, розумною, духовно і фізично досконалою, щоб вирости щасливою, талановитою. І величезну роль у здійсненні цієї мрії відіграють взаємини в сім'ї, між батьками з дітьми. Чим міцнішими і більш повноцінними будуть взаємозв'язки з рідними, тим більше можливостей для формування гармонійної і щасливої особистості дитини мігранта.

ЛІТЕРАТУРА

1. В Україні стільки мігрантів, як в Італії 30 років тому – голова Держміграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/articleprintview/24770754.html>.
2. Дані ISTAT (Італійського національного інституту статистики).
3. Зовнішня трудова міграція населення України [Електронний ресурс]. – К., 2009. – 120 с. – Режим електронного доступу : <http://www.openukraine.org/doc/BK-MIGR-END.pdf>.
4. Міграція в Україні. Факти і цифри. Друге видання. – 2013. – С. 4.
5. Міжнародна організація з міграції. Представництво в Україні. Міграція в Україні. Факти і цифри [Електронний ресурс]. – Вересень, 2011. – Режим доступу : http://iom.org.ua/ua/pdf/Facts&Figures_b5_ua_f.pdf.
6. Надання допомоги дітям-жертвам злочинців, пов'язаних із торгівлею з дітьми, дитячою проституцією, дитячою порнографією, проти статевої свободи та статевої недоторканності дитини, з урахуванням національної та міжнародної практик. Методичний посібник [Електронний ресурс]. – К., 2011. – Режим доступу : http://www.unicef.org/ukraine/ukr/UNICEF_Manual.pdf.
7. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми трудових мігрантів. Навчально-методичний посібник для практичних психологів, соціальних педагогів та інших категорій педагогічних працівників. Ла Страда Україна. – К., 2007.

Ніна Останіна,

канд. пед. н., доцент,
Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

ПРОБЛЕМА НАСИЛЬСТВА НАД ДІТЬМИ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Автор робить спробу проаналізувати стан проблеми жорстокого поводження з дітьми, обґрунтувати значення та розкрити специфіку шляхів розв'язання проблеми сімейного насильства в країні.

Nina Ostanina

PROBLEM OF CHILD ABUSE AND WAYS OF ITS PREVENTION IN UKRAINE

The article examines the problem of child abuse and the ways to solve the problem of domestic violence.

У сучасному суспільстві спостерігається розуміння важливості дотримання людських прав, а насильство в сім'ї, особливо, коли це стосується найменш захищеної у суспільстві категорії осіб – дітей, стає соціально усвідомленою проблемою. На жаль, притаманний нашому суспільству стан соціально-політичної, економічної напруги, має підстави до прояву випадків насильства. Особливою небезпекою є насильство по відношенню до дітей, які не здатні повноцінно захиститися від спілкування та взаємодії з насильниками. Природно ця проблема потребує загальної уваги та вирішення на державному рівні.

Вперше на світовому рівні проблема сімейного насильства була актуалізована завдяки активним спільним діям міжнародного руху захисту прав жінок, оскільки саме жінки склали незахищену категорію населення, що страждала від насильницьких дій з боку членів своєї родини. У результаті плідної співпраці парламентарів країни з активістами жіночого та молодіжного руху України був прийнятий у першій серед країн СНД Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 р. Вже на той час Законом виділялося чотири види насильства: фізичне, сексуальне, психологічне та економічне, а також розкривався зміст кожного з зазначених видів, а саме: фізичне насильство в сім'ї – це умисне нанесення одним членом сім'ї іншому члену сім'ї побоїв, нанесення шкоди його честі і гідності; сексуальне – означало протиправне посягання одного члена сім'ї на статево недоторканість іншого члена сім'ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до неповнолітнього члена сім'ї; психологічне насильство в сім'ї пов'язувалося з дією одного члена сім'ї на психіку іншого члена сім'ї шляхом словесних образ або погроз, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість або завдається шкода психічному здоров'ю; економічне насильство –